

УДК 37.017

І.М. Мачуська, м. Київ

ФОРМИ І МЕТОДИ ПРОФІЛАКТИКИ НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ В СІМ'Ї

Розглянуто основні педагогічні форми і методи профілактики насильства над дітьми в сім'ї.

Ключові слова: фізичне насильство, психічне насильство, профілактика насильства, ступені прояву насильства.

Особливо важливою і мало розробленою в сучасній педагогічній науці і практиці є проблема насильства і жорстокості по відношенню до дітей. Насильство над дитиною завдає не лише збитки її здоров'ю та загрожує життю. Воно несе з собою тяжкі моральні і психологічні проблеми: постійна боязнь виявитися об'єктом насильства у сфері безпосереднього соціального оточення переростає в сильний психологічний тиск, який веде до стресів, нервових зривів, зниження самооцінки, стає додатковим джерелом міжособистісних конфліктів.

Профілактиці насильства щодо підлітків присвячено ряд досліджень. Теоретико-методологічні засади цієї проблеми сформульовано у працях М.Ганді, А.Гусейнова, М.Кінга, Л.Толстого.

Психологічні аспекти насильства щодо підлітків розроблялися у дослідженнях А.Асмолова, Б.Братуся, Т.Драгунової, В.Знакова, Н.Зинов'євої, Л.Зюбіна, Н.Левітова, Н.Максимової, Н.Михайлової, К.Сельченко, Л.Семенюк, Н.Солдатенко, Н.Тарабриної, Д.Фельдштейна. Проблеми насильства були також присвячені роботи зарубіжних психологів: А.Бандура, Р.Берона, А.Брауна, К.Бютнера, А.Мічерліха, М.Пападопулу, Д.Річардсона, Р.Соонетс, З.Фрейда, З.Хола, В.Холичер.

Проблему насильства та агресії досліджували соціологи Р.Арон, К.Вільсон, Ш.Волін, Г.Ковганич, Г.Моргентау, Р.Нібур, Д.Стей.

Розробку педагогічних аспектів вирішення згаданої проблеми здійснювали Ю.Антонян, М.Асанова, П.Блонський, В.Боровик, Л.Волинець, Ф.Думко, М.Казакіна, В.Караковський,

В.Ковальов, Г.Лактіонова, В.Моралов, В.Оржеховська, П.Пономаренко, В.Сатиоров, С.Тадіян, Т.Федорченко, В.Фуркало, Н.Щербак.

Великий вклад в проблему виховання у дусі ненасильства вніс В. А. Сухомлинский, якого можна віднести до сучасної вітчизняної гуманістично орієнтованої педагогіки, а також педагоги-новатори Ш. Амонашвілі, І. Волков, Є. Ільїн, С. Лисенкова, В. Шаталов.

Проте при всій безперечній теоретичній і практичній значущості цих досліджень і їх важливості у рішенні насущних завдань, виховання підростаючого покоління слід зазначити, що розробка науково обґрунтованої організаційно-педагогічної системи соціально-педагогічного захисту неповнолітніх від насильства в сім'ї є однією з мало досліджених проблем педагогіки. У зв'язку з вищевикладеним потрібне вирішити протиріччя між необхідністю цілеспрямованої і ефективної профілактики насильства над дітьми в сім'ї, з одного боку, і недостатньою розробленістю наукових і організаційно-методичних засобів здійснення такої профілактики, з іншого боку.

Метою нашої статті є висвітлення форм і методів профілактики насильства над дітьми в сім'ї.

Профілактична робота по попередженню насилля над дітьми буде найбільш ефективною при умові взаємодії усіх зацікавлених учасників цього процесу.

У цій статті ми розглянемо основні рівні здійснення профілактичної роботи і наведемо конкретні форми і методи її здійснення.

Загальнопрофілактичний рівень. Важливим елементом роботи на цьому рівні є розробка спеціальних програм освіти для батьків, які сприяли б повноцінному функціонуванню сім'ї і запобіганню проблемам у взаєминах дітей і батьків.

Наші опитування показують, що практично усі батьки, що застосовують фізичне покарання, зазнають труднощі у вихованні дитини, а до 87 % з них в дитинстві застосовувалися фізичні покарання. 40 % батьків не застосовують фізичне покарання, як засіб виховання, але бажання застосувати його у них має місце. Тому дуже

важливо, щоб батьки зрозуміли різницю між допустимою і не допустимою своєю поведінкою.

Батьків можна і треба навчити розуміти отриману від дітей інформацію і залежно від неї підбирати відповідні методи виховання. У програмі налагодження гуманних взаємин дітей і дорослих обов'язковою умовою є добровільна співпраця батьків і педагогів.

Педагогічна освіта батьків може здійснюватися через створення груп підтримки і організацію взаємодії батьків. При складанні програми необхідно враховувати, що більшість батьків не мають спеціальної педагогічної освіти.

Таким чином, така програма має бути спрямована на такі цілі: творче засвоєння педагогічних знань, з тим, щоб вони стали керівництвом до дії і сприяли підвищенню ефективності виховання дітей; формування здатності осмислити сімейну дійсність, уміння приймати ефективні рішення відповідно до педагогічних закономірностей, принципів виховання; взаємне збагачення досвідом дитячо-батьківських стосунків.

При роботі з батьками необхідно займатися пропагандою ненасильницького виховання, роз'яснювати, що існує безліч методів, за допомогою яких можна виховати в дітях слухняність, відповідальність, не прибігаючи до тілесних покарань: хвалити дітей за хороші вчинки; заохочувати будь-яку зміну на краще; намагатися навчити дитину виправляти неправильний вчинок; розмовляти з дітьми тоном поваги і співпраці; залучати дитину до процесу ухвалення рішення; уникати погроз.

При спілкуванні педагога з сім'єю недопустиме недбале, поблажливе або занадто офіційне ставлення при зустрічі, докори, залякування, ультиматуми.

Діагностичний рівень. Діагностика – тривалий процес, що вимагає неодноразових зустрічей з сім'єю, а також з іншими причетними до виховання дітей людьми. Вона служить відправною точкою подальшої взаємодії з сім'єю. Проведення діагностики передбачає дотримання наступних принципів.

Методологічних: об'єктивність у зборі фактів і їх інтерпретація; множинність джерел інформації; достовірність інформації.

Етичних: конфіденційність; максимальна міра відкритості; невтручання в приватне життя.

На цьому етапі використовуються наступні діагностичні методи: спостереження, бесіда, анкета, тести.

Реабілітаційний рівень. Розглянемо індивідуальний, груповий і громадський рівні здійснення реабілітаційної роботи.

На індивідуальному рівні реабілітаційної роботи з батьками або з дитиною використовуються певні технології, а саме: консультування, телефонне консультування соціальний патронаж,

Консультування – процес взаємодії між двома або декількома людьми, в ході якого певні знання консультанта використовуються для надання допомоги консультваному. Методи і прийоми консультування: бесіди, включене спостереження, схвалення або засудження, переконання, використання ключових фраз, прийом конфронтації, прийом Я-послання, метод легенд.

Телефонне консультування. Особливість цього виду консультування полягає в тому, що спілкування відбувається через посередника – телефонний апарат, відсутній візуальний контакт, не можна використовувати невербальні засоби спілкування. Етапи телефонного консультування: вітання, знайомство; консультант показує, що він готовий прийняти інформацію; пропозиція своєї допомоги; дослідження проблеми. Якщо проблема нез'ясована, перейти до наступного етапу; з'ясування об'єму необхідної допомоги; пошук згоди; підведення підсумків, спільний план дій; вираження вдячності за дзвінок.

Соціальний патронаж. Одна з універсальних форм роботи, що є наданням різних видів допомоги вдома: матеріальної, психологічної, освітньої та ін. Патронажі можуть бути одиничними або регулярними, залежно від сім'ї, поставлених завдань, змісту патронажної допомоги.

Технологія патронажу: попередня підготовка зустрічі, постановка цілей; сповіщення про час візиту; представлення себе; повідомлення про мету візиту; підведення підсумків.

Груповий рівень реабілітаційної роботи – це об'єднання людей, пов'язаних загальними інтересами, діяльністю, місцем проживання.

Методи групової реабілітації: бесіди, лекція, диспут, дискусія, плановий захід по обговоренню поточних проблем, тренінг.

Громадський рівень реабілітаційної роботи. Мета громадської роботи – поживлення життєвого простору людей. Громадська робота активізує зусилля людей за рішенням своїх спільних проблем, дозволяє поліпшити умови життя, виявити конструктивних лідерів і усунути деструктивних. Методи громадської роботи: лекції, дискусії, бесіди, організація масових акцій.

Як вже вказувалося нами раніше, одним з напрямів профілактичної роботи є зв'язок з громадськістю, що припускає: виявлення потреб населення, привертання громадської уваги до соціальних проблем, стимулювання добродійності, пропаганду цінностей ненасильства.

Основний інструмент зв'язку з громадськістю – це засоби масової інформації. Можливе залучення і волонтерського руху до рішення виховних, соціокультурних завдань для допомоги сім'ї.

Багато деформацій психологічного, особистісного плану у дітей, є наслідком насильства, якому вони піддавалися в сім'ї або поза нею. Щоб зняти або нівелювати ці деформації, необхідно, передусім, напевно встановити, що такого роду насильство мало місце. Проте діти не завжди схильні повідомляти про це дорослим.

Тому, щоб виявити приховані, завуальовані травмуючі ситуації в житті дитини, зрозуміти страхи, комплекси, переживання, які ними викликані, необхідно використовувати спеціальні діагностичні методики.

З цією метою використовуються різні рисуночні тести, які мають психотерапевтичне значення. Це не лише психодіагностика, але і арттерапія. Малюнки допомагають дитині не лише висловити її почуття, але і впоратися з внутрішніми, негативними переживаннями по відношенню до світу, до батьків, до себе [2; 4; 6].

Плутанина в зображенні статі. Для дитини є проблемою намалювати людину заданої статі. Він малює людину протилежної статі. Іноді дитині важко відповісти на питання, людину якої статі він намалював.

Перебільшення частин тіла. На малюнку можуть бути виділені частини тіла, пов'язані у свідомості дитини з моментом насильства.

Пропущені частини тіла. Іноді діти, зображуючи себе або людину своєї статі, не промальовували ті частини тіла, з якими у них пов'язано уявлення про насильство. Дитина часто малює руки без пальців або зображує себе взагалі без рук, повідомляючи таким чином про свою безпорадність, своє безсилля.

Труднощі в зображенні фігури людини. Деякі діти не хочуть малювати людську фігуру, оскільки відчувають високу тривожність по відношенню до людського тіла.

З метою з'ясування травмуючих подій в життя дитини, малюнкові тести слід поєднувати з методом бесіди.

Серед проєктивних методик, окрім малюнкових тестів, дуже ефективний в роботі з дітьми, що перенесли жорстоке поводження колірний тест Макса Люшера, який виявляє настрій дитини, його емоційний стан і чинники, що викликають стрес [1].

З жертвами насильства важливо розмовляти про страхи. Для їх виявлення використовується спеціальний опитувальник, який допомагає викликати дитину на розмову про його почуття і переживання.

Для діагностики корисні методики "Створення книги життя дитини", "Коробочка або сумка почуттів", які допомагають відтворити почуття дитини, пов'язані з приємними і важкими епізодами з її минулого життя, проаналізувати, чим викликані ті або інші переживання, примирити її з собою і навколишнім світом [3; 4].

Позитивний результат дає індивідуальна робота з дітьми, що перенесли жорстоке поводження, передусім, спрямована на те, щоб зняти у них почуття тривоги і невпевненості, підняти самооцінку, повернути довіру до людей. Важливо досягти того, щоб вони могли відчути себе в емоційній безпеці, адаптуватися у навколишньому світі, навчилися краще розуміти інших.

Потрібно допомогти дитині, яка часто боїться розповісти про те, що її турбує, розібратися в її переживаннях і страхах, здолати негативні наслідки попереднього негативного досвіду.

При цьому, працюючи з дитиною, потрібно завжди орієнтуватися на її індивідуальні особливості, на її систему цінностей. Для вироблення правильної стратегії необхідно знати, яке враження справило насильство на дитину; коли воно сталося, скільки часу пройшло після нього. Важливо з'ясувати контекст насильства, характер стосунків дитини з насильником, його сприйняття насильника нині. Слід визначити, чи має дитина симптом посттравматичного стресу, і які негативні наслідки перенесеного насильства у неї спостерігаються.

Основний сенс індивідуальної роботи полягає в тому, щоб дитина повірила, що її люблять такою, якою вона є і що світ дорослих не несе для неї загрози.

Групова робота припускає два напрями: спеціально організовані заняття; групові коректувальні і розвиваючі заняття, що в основному мають ігровий характер.

Психокорекційні групи зазвичай створюються для того, щоб стимулювати особистісний розвиток дітей, їх саморозкриття, допомогти їм набути певні знання, уміння, навички. Психокоректувальна робота в групах сприяє: вільному вираженню емоцій; формуванню почуття приналежності до колективу; обов'язковому саморозкриттю; апробації нових видів поведінки; санкціонованому груповому процесу міжособистісних порівнянь; відповідальності за групу.

Групова терапія порівняно з індивідуальною має певні переваги. У групі діти можуть розділити між собою відповідальність за свою поведінку і спільно захищатися від небезпечних, на їх думку, дорослих. Особливо, якщо раніше насильство над ними було здійснене дорослими людьми. Якщо насильниками були діти, то в групі більше можливостей спільно знайти нові форми спілкування і вчитися ненасильницьким методам взаємодії.

Основний час на заняттях в групах займають вільні ігри, які придумують самі діти, згідно зі своїми побажаннями, інтересами і потребами. Важливо обігравати з дітьми ситуації, що дозволяють проявляти турботу, увагу, любов по відношенню до оточуючих.

Завдання групової роботи: допомогти дітям говорити про свої проблеми, почуття, потреби; учити дітей звертатися за

допомогою в складних для них ситуаціях; навчити дітей зберігати дистанцію між собою і оточенням і заперечувати, якщо вони не хочуть фізичного контакту з іншою людиною; підтримувати і розвивати соціальні і емоційні навички дитини, необхідні для взаємодії з однолітками і дорослими; підвищувати у дитини упевненість в собі, у своїх силах і можливостях.

Запропоновані методики досить ефективні як експрес-діагностика, тобто за короткий час вони можуть дати важливу інформацію про дитину, яка допоможе організувати реабілітаційну роботу з нею, допоможе їй адаптуватися у цьому світі і навчить справлятися зі своїми проблемами.

Література:

1. Драгунский В.В. Цветовой тест : практическое пособие / В. В. Драгунский. – М.: АСТ, 2000. – 448 с.
2. Захаров А.И. Как предупредить отклонения в поведении ребенка / А. И. Захаров. – М.: Просвещение, 1986. – 128 с.
3. Миллер В.С. Как по-настоящему любить детей : О преодолении негативных стереотипов родительского поведения в воспитании ребенка в семье / В. С. Миллер // Клас. рук. – 1998. – № 6. – С. 43-49.
4. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога в образовании: учебное пособие / Е. И. Рогов. – М.: ВЛАДОС, 1996. – 529 с.
5. Ролінський В.І. Агресія та насильство: проблеми дітей та молоді: вавч.-метод. посіб. / Ролінський В. І., Федорченко Т. Є. – Ізмаїл: СМІЛ, 2006. – 269 с.
6. Черников А.Н. Интегративный подход в диагностике / А. Н. Черников. – М.: 1997. – 98 с.
7. Щербак Н.Д. Соціально-педагогічна профілактика жорстокого ставлення до дітей у сім'ї / Н. Д. Щербак // Рідна школа. – 2002. – № 10. – С. 26-29.

Рассмотрены основные педагогические формы и методы профилактики насилия над детьми в семье.

Ключевые слова: физическое насилие, психическое насилие, профилактика насилия, степени проявления насилия.

Basic pedagogical forms and methods of prophylaxis of violence are considered above children in family.

Keywords: physical violence, psychic violence, preventive maintenance of the violence, degrees of the development of the violence.